Barbara I. Rogowska

ORCID: 0000-0002-3177-0003

Uniwersytet Wrocławski

Stanowisko PPR/PZPR wobec obchodów święta 11 listopada

DOI: 10.19195/1643-0328.26.11

Słowa kluczowe: obchody święta niepodległości, polskie święta polityczne, ceremonie wojskowe, znaczenie polityczne świąt

Wprowadzenie

Święto Niepodległości, a zwłaszcza data jego obchodów, od 1918 roku budziła liczne kontrowersje w poszczególnych środowiskach politycznych II RP, PRL i III RP. Ukonstytuowaniu się II RP towarzyszyło wiele dyskusji nad wyborem daty, która najpełniej będzie symbolizować odzyskanie suwerenności i niepodległości państwa polskiego. Różne środowiska polityczne proponowały odmienne wydarzenia, które ich zdaniem były symbolem niepodległości. Święto 11 listopada w obrzędowym, publicznym, oficjalnym kalendarzu II RP pozwalało tworzyć i umacniać ważne dla decydentów lub określonych zbiorowości wartości, powinności, wzory zachowań, a także kreować zbiorowy obraz świata. Publiczne obchody odnosiły się do fundamentalnych wartości, zwłaszcza dla środowisk piłsudczykowskich i lewicowych. Wokół wybranych faktów i wydarzeń historycznych następowała konsolidacja polityczna ówczesnych grup politycznych i elit władzy. W 1944 roku rozpoczęto tworzenie, organizację i obchody pierwszego w Polsce „komunistycznego” publicznego i oficjalnego kalendarza obrzędowego¹. Dlatego też przedmiotem badawczym niniejszego opracowania jest rekonstrukcja stanowiska kierownictwa politycznego PPR/PZPR wobec święta 11 listopada. Celem jest ustalenie znaczenia tej uroczystości wynikającego z ważności licznych konotacji, związku sfery obrzędowej ze sferą polityki, pokazanie, w jakim zakresie obchody święta zostały wykorzystane propagandowo przez rządzącą krajem elitę polityczną.

¹ *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956*, oprac. A. Paczkowski, „Dokumenty do dziejów PRL”, z. 4, Warszawa 1994.

W procesie rekonstrukcji stosunku elit politycznych wobec święta 11 listopada, pełnionych przez nie funkcji politycznych uwzględniono skutki decyzji politycznych władz komunistycznych dotyczących sfery obrzędowej i propagandy. Zwrócono uwagę na świadome i celowościowe kształtowanie statusu i znaczenia obchodów tego święta. Kierownictwo władz komunistycznych dążyło do likwidacji święta 11 listopada, usunięcia z pamięci zbiorowej wydarzeń historycznych i symboli z nim związanych. W wyznaczonej przez kierownictwo PPR perspektywie czasowej dokonano zmiany form świętowania, modyfikacji, a następnie usunięcia tego święta z oficjalnego kalendarza obrzędowego. Rejestracja zmian ceremoniału obchodów święta — w jego warstwie dramatycznej, semantycznej, semiotycznej, treściowej, ornamentyce, organizacji obchodów — pozwala rozpoznać dokonujące się na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku przemiany polityczne, społeczne, kulturalne.

Cezura pracy obejmuje lata 1944–1952, a więc okres, w którym dokonywały się głębokie przeobrażenia ustrojowe, polityczne i społeczne. Dnia 22 lipca 1952 roku Sejm Ustawodawczy uchwalił Konstytucję, która przyniosła zmianę oficjalnej nazwy państwa². W tym też roku oficjalny kalendarz uzyskał kształt pożądaný przez kierownictwo PZPR. Przypadła wtedy również kulminacja świąt i uroczystości komunistycznych typowych dla stalinowskiego okresu kultu jednostki. Przyjęta cezura pozwala na prześledzenie przemian form świętowania w ujęciu dynamicznym. Pozwala ukazać mechanizm ich wykorzystania do realizacji celów strategicznych i taktycznych.

Tematyce świąt państwowych poświęcona jest obszerna literatura, w której zwraca się uwagę na uwikłanie każdej władzy w swoisty spektakl reżyserowany dla społeczeństw³. Obecnie większość prac z zakresu nauk humanistycznych i społecznych poza opisem świąt⁴, przemian form obchodów⁵ wskazuje na ich związek z polityką, mechanizmami sprawowania władzy, symbolami i mitami politycznymi⁶. D. Bell usytuował sfery *sacrum*

² Nazwa państwa polskiego — Polska Ludowa — odnosząca się do lat 1944–1952 miała poza wydźwiękiem *stricte* jurysdykcyjnym również wymiar propagandowy i potoczny. W ujęciu propagandowym miała oznaczać, że władza należy do „ludu pracującego miast i wsi”. Nazwa ta weszła też do języka potocznego i oznaczała rządy PPR/PZPR w latach 1944–1989. W latach 1945–1952 po utworzeniu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (28 czerwca 1945 roku) funkcjonowała w przestrzeni międzynarodowej pod nazwą Rzeczpospolita Polska. Po uchwaleniu w 1952 roku tak zwanej stalinowskiej konstytucji zmieniła się oficjalna nazwa państwa polskiego. Artykuł 1 tej Konstytucji głosił, że „Polska Rzeczpospolita Ludowa jest państwem demokracji ludowej” — Dz.U. z 1952 r. Nr 33, poz. 232.

³ Więcej zob. G. Vico, *Nauka nowa*, przeł. J. Jakubowicz, Warszawa 1966; N. Machiavelli, *Księżę*, przeł. W. Rzymowski, oprac. K. Grzybowski, Wrocław 1980.

⁴ K. Zawistowicz-Adamska, *Wprowadzenie*, [w:] B. Kopczyńska-Jaworska *et al.*, *Etnografia Polska. Przemiany kultury ludowej*, t. 2, Wrocław 1976, s. 23.

⁵ F. Haider, *Tiroler Volksbrauch im Jahreslauf*, Innsbruck 1968; M. Arnaud, *Studii wrchu blgarskite obredi i legendi*, Sofija 1972; E. Schneeweis, *Feste und Volksbrauche der Sorben*, Berlin 1953; T. Doktor, *Ruchy kultowe: psychologiczna charakterystyka uczestników*, Kraków 1991; R. Girard, *Sacrum i przemoc*, cz. 1, Poznań 1993; cz. 2, Warszawa 1994.

⁶ B.I. Rogowska, *Funkcje polityczne świąt państwowych i religijnych w Polsce Ludowej*, Wrocław 2018; S. Filipowicz, *Mit i spektakl władzy*, Warszawa 1988; M. Białoruski, *Rytuał pochodu 1-majowego w Polsce 1949–1981*, „Państwo i Kultura Polityczna” 3, 1988, s. 184–199; B. Sułkowski, *Zabawa*, [hasło w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, red. A. Kłosowska, Wrocław 1991, s. 228–230; H.D. Lasswell, A. Ka-

i *profanum* w świecie kultury. Uznał, że trwający od XVII wieku proces *Entzauberung* (odczarowania) podważył pozycję religii. W rezultacie pojawiły się religie świeckie i polityczne⁷. Podobny pogląd reprezentuje francuski myśliciel J. Ellul. Jego zdaniem „religie polityczne” są wyposażone w formy życia religijnego, między innymi w dogmaty, mity, rytuały, święta, a nawet sakramenty, które pozwalają utrzymać i stale wzmacniać postawy i zachowania ludzi wobec idei i wartości⁸. Część badaczy tradycyjnie utożsamia święto ze świętem religijnym. Pojawili się jednak badacze, którzy oddzielili zjawisko świętości od wierzeń religijnych. Mianem „święta” zaczęto definiować dni poświęcone uczczeniu ważnych i podniosłych wyobrażeń dotyczących na przykład państwa, rządu, narodu, rocznic z nimi związanych.

Cele badawcze zrealizowano na podstawie źródeł archiwalnych. Kwerenda archiwalna objęła zespoły akt znajdujących się w Archiwum Akt Nowych, dawnym Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, dawnym Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie oraz Archiwum Państwowym we Wrocławiu i w dawnym Centralnym Archiwum Wojskowym w Rembertowie. Podstawową bazę źródłową stanowią dokumenty zebrane w zespołach: PKWN, Ministerstwa Informacji i Propagandy, KC PPR, CKW PPS, KC PZPR. W pracy wykorzystano podstawowe pozycje z literatury naukowej z zakresu nauk o polityce i historii politycznej, ale też etnograficznej, kulturoznawczej, socjologicznej⁹.

Święto 11 listopada w kontekście działalności różnych środowisk politycznych odwołuje się do odmiennych wydarzeń historycznych, które z różnych względów uznały za ważne¹⁰. Jak pokazano w krótkim rysie historycznym, obchody 11 listopada przybierały postać rocznicy, dnia świątecznego o charakterze państwowym, religijnym, dnia wypoczynku lub tylko wspomnienia. Zwykle materializacja wartości w postaci obchodów rocznicy, jak to miało miejsce w II RP, była potwierdzeniem zasad organizacji życia zbiorowego, traktowanych przez społeczeństwo jako nadrzędne kanony postępowania, pozwalające uczcić określone wartości. Degradacja rocznicy, która nastąpiła w okresie Polski Ludowej, była wynikiem odgórnej decyzji politycznej wycofującej obchody 11 listopada z oficjalnego kalendarza obrzędowego. O terminarzu uroczystości decydowało kierownictwo PPR/PZPR, realnie nadrzędne w stosunku do pozostałych podmiotów życia politycznego i społecznego. Wybór wydarzeń i dat, które uznano w tym okresie za najważniejsze, był odbiciem ówczesnego ustroju, struktury politycznej. Kierownictwo PPR instrumentalnie traktowało święto 11 listopada, które wykorzystало do realizacji bieżących celów.

plan, *Power and Society. A Framework for Political Inquiry*, New Haven 1950; M. Garcia Pelayo, *Mitos y simbolos politicos*, Madrid 1964; M. Edelman, *The Symbolic Uses of Politics*, Urbana 1964.

⁷ D. Bell, *Essays 1960–1980*, [w:] *idem, Sociological Journeys*, London 1980, s. 3–18.

⁸ J. Ellul, *Les nouveaux possédés*, Paris 1973, s. 19–32.

⁹ A. Albert, *Najnowsza historia Polski*, Warszawa 1989; K. Kersten, *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Poznań 1990; M. Tymowski, J. Kieniewicz, J. Holzer, *Historia Polski*, Paryż 1986; H. Arendt, *Źródła totalitaryzmu*, Warszawa 1984; *Aparat bezpieczeństwa...*

¹⁰ S. Orgelbranda *Encyklopedia Powszechna?*, Warszawa 1903, t. XIV, s. 369, 570; *Święto*, [hasło w:] *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1966.

Postępowanie badawcze rozpoczęto od postawienia dwóch hipotez: 1. Święto 11 listopada kierownictwo PPR próbowało wykorzystywać do umacniania nowego porządku społecznego. 2. W życiu politycznym obowiązywała zasada centralnego zarządzania propagandą i kształtowania kalendarza obrzędowego. Pomocne w realizacji celu były pytania badawcze: 1. Dlaczego ranga uroczystości podlegała w różnym czasie przewartościowaniu, na przykład przez nagłaśnianie lub wyciszanie tej rocznicy?, 2. Dlaczego w Polsce Ludowej rocznicę 11 listopada wyeliminowano z oficjalnego kalendarza?, 3. Czy system polityczny Polski Ludowej umożliwiał modyfikację form, sposobów, treści poszczególnych obchodów świąt? W celu rekonstrukcji stanowiska władz Polski Ludowej wobec święta 11 listopada użyto metody wyjaśniania deskrypcyjnego oraz metod indukcyjnych¹¹, których podstawą była analiza dokumentów. Metody historyczną i genetyczną zastosowano do pokazania form obchodów święta 11 listopada i zmian dokonujących się w ciągu lat. Metoda wyjaśniania kauzalnego pozwoliła na skoncentrowanie uwagi na korelacjach sposobów świętowania w połączeniu z konkretną sytuacją polityczną. Wygenerowane przez organy partyjne, rządowe, policyjne informacje na temat założeń programowych, stosowanych metod i środków materialnych służących do organizacji uroczystości pozwalają prześledzić zmianę statusu święta 11 listopada aż po jego wycofanie z oficjalnego kalendarza. Umożliwiają prześledzenie mechanizmu wprowadzania w miejsce „starych” form świętowania nowych — całkiem innych, dotąd nieznanych w polskiej tradycji obrzędowej — wartości, symboli i znaków.

Historia obchodów rocznicy 11 listopada 1918 roku odzwierciedla skomplikowane losy narodu i państwa polskiego. Przez lata obchodom towarzyszyły liczne zmiany w warstwie ideologicznej, prawnej, politycznej i obrzędowej. Poszczególne formacje polityczne i społeczne, kolejne pokolenia polskich obywateli obchodzili rocznicę odzyskania niepodległości, przypisując jej czasami odmienne znaczenia ideologiczne, polityczne, aksjologiczne.

Ustalenie daty

Ustalenie daty święta upamiętniającego odzyskanie przez Polskę niepodległości po 123 latach zaborów było w okresie międzywojennym sprawą dyskusyjną. Środowiska legionowe, lewicowe, liberalne, prawicowe, konserwatywne toczyły spory o to, które z wydarzeń jesieni 1918 roku należy uznać za symboliczny moment odzyskania niepodległości. Konserwatyści i monarchiści proponowali datę 7 października 1918 roku — dzień ogłoszenia przez Radę Regencyjną powstania niepodległego Królestwa Polskiego. Lewica i konserwatywna prawica proponowały odmienne daty obchodów. Lewica, przede wszystkim PPS, opowiadała się za symboliczną datą 7 listopada, kiedy w Lublinie ogłoszono powstanie Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej i tymczasowego, ludowego rządu Ignacego Daszyńskiego. Były też propozycje świętowania 5 listopada — w rocznicę proklamowania przez cesarzy Niemiec i Austro-Węgier powstania

¹¹ S. Wróbel, *Funkcjonalistyczne koncepcje dynamiki politycznej. Proces i zmiana polityczna*, Katowice 1992.

Królestwa Polskiego lub 28 października — w rocznicę ukonstytuowania się Polskiej Komisji Likwidacyjnej kierowanej przez Witosa. Legioniści zachęcali do świętowania 11 listopada, który był rocznicą objęcia przez Piłsudskiego z rąk Rady Regencyjnej władzy nad polskimi siłami zbrojnymi. Tę datę wykorzystywano nie tylko do upamiętnienia odzyskania bytu państwowego, lecz także celów politycznych, bieżących i dalekosiężnych. Środowiska narodowe dowodziły, że właściwszą datą byłby 12 listopada — dzień, w którym Rada Regencyjna powierzyła Piłsudskiemu misję utworzenia rządu. Pojawił się także postulat celebrowania 14 listopada, kiedy to Rada Regencyjna, rozwiązując się, przekazała Piłsudskiemu pełnię władzy politycznej¹². Narodowa Demokracja nie uznawała Rady Regencyjnej i nie podporządkowała się w listopadzie Piłsudskiemu. Uznanie przez endecję władzy Piłsudskiego nastąpiło dopiero po negocjacjach w grudniu 1918 roku, aczkolwiek dla obozu narodowego najważniejszym świętem pozostawała rocznica uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Przez prawie 20 lat różne opcje polityczne obchodziły niepodległość w różnych terminach.

Formy obchodów rocznicy 11 listopada w II RP

W latach 1918–1919 świętowanie 11 listopada miało charakter spontaniczny, emocjonalny, wywołany rodzącą się niepodległością i trwającymi walkami o granice państwa polskiego. W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości datę obchodów (11 listopada) łączono z podpisaniem zawieszenia broni w Compiègne symbolizującego nie tylko zakończenie pierwszej wojny światowej, ale i zwycięstwo państw alianckich, do których zaliczono Polskę¹³. W ten sposób rocznicy listopadowej nadano wymiar międzynarodowy. Wyjątkiem były nieoficjalne uroczystości organizowane przez środowiska legionowe i wojskowe. Zwykle w pierwszą niedzielę przed lub po 11 listopada odbywały się nieformalne spotkania z Piłsudskim w Belwederze lub Sulejówku.

W latach 1920–1936 rocznice 11 listopada miały charakter uroczystości wojskowych i militarnych, w czasie których koncentrowano się na przypominaniu sukcesów militarnych. Z tej okazji odsłaniano pomniki bohaterów walk o niepodległość Ojczyzny, wręczano sztandary jednostkom wojskowym, odbywały się defilady i rewie wojskowe, msze święte za ojczyznę. Na szczeblu państwowym organizowano w Belwederze ceremonie wręczania orderów *Virtuti Militari* za męstwo okazane w walce o wolną ojczyznę. W 1920 roku (14 listopada) w pełni wyreżyserowano obchody rocznicy listopadowej. Uhonorowano Piłsudskiego jako zwycięskiego Wodza Naczelnego w wojnie polsko-bolszewickiej, wręczając mu buławę marszałkowską i organizując defiladę. W 1925 roku w rocznicę listopadową złożono prochy Nieznanego Żołnierza pod arkadami Pałacu Saskiego. Po przewrocie majowym w 1926 roku (8 listopada) Piłsudski jako prezes Rady Ministrów wydał okólnik, który ustanawiał dzień 11 listopada dniem wolnym od pracy

¹² *Dlaczego akurat 11 listopada? Gorący spór o Święto Niepodległości w II RP*, <https://polskatimes.pl/dlaczego-akurat-11listopada-goracy-spor-o-swieto-niepodleglosci-w-IIRP> (dostęp: 11.11.2018).

¹³ Wpływ na upowszechnianie takiej interpretacji miało oddziaływanie profrancuskiej frakcji POW.

dla urzędników państwowych. Od tego roku w rocznicę listopadową Piłsudski dokonywał na placu Saskim w Warszawie przeglądu pododdziałów garnizonu warszawskiego, a następnie odbierał defiladę.

Od zamachu majowego zaczął dominować krajowy wymiar 11 listopada. Poczynając od 1928 roku, rocznicę włączono w strategię budowy kultu Piłsudskiego. Zaczęto nadawać placom, ulicom, szkołom jego imię. Rozpoczął się proces mitologizacji „powrotu z internowania”. Tym samym święto 11 listopada zyskało swoistą rytualizację w rzeczywistości politycznej w celu uprawiania apologetyki władzy. W dziesięciolecie odzyskania przez Polskę niepodległości (11 listopada 1928 roku) stołeczny Plac Saski nazwano Placem Marszałka Józefa Piłsudskiego. Podejmowane działania odbywały się przy sprzeciwie części partii politycznych (niezwiązanych z BBWR).

W latach trzydziestych XX wieku Komitety Obywatelskie organizowały uroczyste pochody z okazji święta niepodległości. Honorowano przejście władzy wojskowej przez Piłsudskiego. W warstwie ideologicznej, aksjologicznej i perswazyjnej zaczęto przypisywać Piłsudskiemu rolę nosiciela idei niepodległości, którą wykorzystywano do budowy państwowości, mimo że została ona ukształtowana w latach 1918–1919¹⁴. Rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 29 października 1930 roku wprowadzono odznaczenia państwowe — Krzyż i Medal Niepodległości dla osób czynnie zasłużonych dla niepodległości Polski. W 1932 roku Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ustanowił dzień 11 listopada wolnym od nauki, tym samym został on włączony w proces edukacyjny, wychowawczy i propagandowy. Wojskowy charakter święta został poszerzony o uroczystości szkolne. Atrakcją uroczystości było odsłonięcie Pomnika Lotnika na placu Unii Lubelskiej.

Na trzy lata przed wybuchem drugiej wojny światowej rocznica uzyskała status święta państwowego. Decyzję o ustanowieniu w 1937 roku państwowych uroczystości z okazji Święta Niepodległości podjęto w ramach programu uwiecznienia Piłsudskiego jako twórcy i obrońcy państwa, największego symbolu trwającej Rzeczypospolitej. Dwa lata po jego śmierci, 23 kwietnia 1937 roku, Sejm RP uchwalił ustawę ustanawiającą Święto Niepodległości świętem państwowym. Listopadową rocznicę łączono z odzyskaniem niepodległego bytu państwowego i z „wielkim imieniem Józefa Piłsudskiego, zwycięskiego Wodza Narodu”¹⁵. Dzień Niepodległości stał się polskim świętem narodowym i oficjalnym świętem państwowym do roku 1944. Ustawa podniosła status święta z rocznicy obchodzonej przez otoczenie Piłsudskiego do najwyższej rangi uroczystości państwowej o zasięgu ogólnokrajowym i dnia wolnego od pracy. Nadal jednak charakter obchodów zachował wojskowy charakter (uroczysta parada, zbiórka funduszy na dozbrojenie armii, odsłonięcie w Parku Wolskim pomnika bohatera powstania listopadowego generała Józefa Sowińskiego). W 1938 roku ze względu na 20. rocznicę odzyskania przez Polskę

¹⁴ J. Żaryn, *Od początku niepodległości II RO 11 listopada był ważną datą*, <https://dzieje.pl/wideo/prof-j-zaryn-od-poczatku-niepodleglosci-ii-rp-11-listopada> (dostęp: 11.11.2018).

¹⁵ Zob. *Pierwsze ochody Święta Niepodległości w II Rzeczypospolitej*, https://nowahistoria.interia.pl/aktualnosci/news-pierwsze-obchody-swiet-niepodleglosci_nld, (dostęp: 24.11.2017); *80 lat temu odbyły się pierwsze obchody Święta Niepodległości*, <https://dzieje.pl/11-listopada-1937-odbyly-sie-pierwsze-panstwowe-obchody-swiet-niepodleglosci> (dostęp: 24.11.2017).

suwerenności państwowej obchodom nadano bardziej uroczysty charakter. Z tej okazji odbyła się uroczysta defilada wojskowa z udziałem czołgów i samolotów myśliwskich.

W okresie wojny i okupacji obchody święta, oficjalne i jawne, zostały zakazane przez system policyjno-wojskowej administracji niemieckiej¹⁶. Sposoby uczczenia rocznicy 11 listopada miały w świetle prawa okupacyjnego charakter nielegalny. Z konieczności przybrały konspiracyjne formy oporu i walki z okupantem niemieckim, w postaci napisów na murach i ulotek: „Polska żyje”, „Polska zwycięży”, „Polska walczy”, „Jeszcze Polska nie zginęła”, „11.XI.1918”, a od 1942 roku symbolu „Kotwicy”, czyli znaku Polski Walczącej, a także artykułów, wzmianek na temat walki o niepodległość w biuletynach i prasie konspiracyjnej.

Okres Polski Ludowej

W Polsce Ludowej święto 11 listopada obchodzono w 1944 roku jako święto państwowe, aczkolwiek w zupełnie nowych warunkach politycznych. Oficjalnymi organizatorami obchodów był Wydział Propagandy KC PPR, PPS, PKWN, Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy Wojska Polskiego oraz MIP¹⁷. Rzeczywistym organizatorem uroczystości było kierownictwo PPR. Przebieg obchodów dnia niepodległości (takiej używano wówczas nomenklatury) monitorowały jednostki WP, MO, UB oraz Z P-W WP¹⁸. Resort bezpieczeństwa nie zaobserwował zakłóceń obchodów¹⁹. Zgodnie z wytycznymi opracowanymi w ZSRR obchody miały być „huczne i wywołać patriotyczne uczucia w wyzwolonej części kraju”²⁰. Ze względu na trwające jeszcze walki święto celebrowano w tak zwanej Polsce Lubelskiej (na Białostocczyźnie, Lubelszczyźnie, Rzeszowszczyźnie i na częściowo wyzwolonych terenach Mazowsza)²¹ i w stolicy ZSRR. W paradach wzięli udział żołnierze „ludowego” Wojska Polskiego, 1. Armii Wojska Polskiego i Armii Czerwonej. Nadal formy obchodów przypominały w warstwie obrzędowej uroczystości wojskowe (uroczyste capstrzyki, masowe przemarsze z pochodniami i śpiewaniem pieśni żołnierskich, msze, defilady jednostek frontowych, nowo zorganizowanej milicji i straży pożarnej). Dzieci i młodzież szkolna miały 11 listopada „złożyć hołd Wojsku Polskiemu”. Komunistyczni notable brali udział w uroczystych nabożeństwach. Obchody święta niepodległości miały podkreślić kontynuację władzy politycznej i tradycji walk o niepodległość. W partyjno-państwowych gazetach (zależnych od PPR) pisano o dniu niepodległości, wspomniano o Piłsudskim, podkreślając jego socjalistyczne ko-

¹⁶ Więcej w: T. Szarota, *Okupowanej Warszawy dzień powszedni. Studium historyczne*, Warszawa 2010.

¹⁷ AAN, MIP, Dep. Prop. Kraj., sygn. 828: Plakaty, gazetki, bp.

¹⁸ AMSW, GZ P-W KG MO, sygn. 1185/1: Instrukcje dotyczące aparatu polit.-wychow. 1944 r., z dn. 5 XI 1944 r., s. 27.

¹⁹ AAN, KC PPR, ZG P-W WP, sygn. 295/VII/ 164: Spraw. Komendantury Pragi, s. 126.

²⁰ AAN, KC PPR, Wyd. Prop., sygn. 295/VII/164: Spraw. z działalności GZ P-W WP za m-c XI 1944 r., lata 1944–1947, s. 1.

²¹ AAN, KC PPR, ZG P-W WP, Wyd. Prop., sygn. 295/VII/164: Spraw. z dział. Wyd. Prop. ZG P-W WP za m-c XI 1944 r., s. 1.

rzenie²². W ramach obchodów zorganizowano komitety opieki nad rannymi żołnierzami²³. W przekazie propagandowym skupiano się na depeszach gratulacyjnych z okazji święta niepodległości, w tym od ministra spraw zagranicznych ZSRR, W. Mołotowa²⁴.

Utrzymanie w 1944 roku statusu święta państwowego było podyktowane koniecznością uwiarygodnienia się komunistów w oczach ówczesnej opinii publicznej²⁵. Tym bardziej że przedstawiciele instytucji i organizacji o proweniencji komunistycznej zastąpiono eufemistycznym terminem „obóz prawdziwej demokracji”²⁶. Zorganizowanie obchodów znanego sprzed wojny święta państwowego miało przełamać nieufność i opory wobec nowej władzy²⁷. Starano się przedstawić ją jako legalną i demokratyczną. Jednocześnie w 1944 roku kierownictwo partii komunistycznej wprowadziło do oficjalnego kalendarza pierwszą i — jak się później okazało — konkurencyjną rocznicę rewolucji październikowej (7 listopada).

Sytuacja społeczno-polityczna Polski po zakończeniu drugiej wojny światowej przyczyniła się do zmian w kalendarzu świąt państwowych. W latach 1945–1946 postanowiono obniżyć rangę 11 listopada ze statusu święta państwowego do wymiaru rocznicy historycznej. W instrukcji KC PPR zalecono „11 XI traktować w 1945 r. jako rocznicę, a nie święto narodowe. Nie wszczynać ani tym bardziej nie nadawać jej specjalnego rozmachu, ograniczyć się do akcji prasowej i radiowej”²⁸. W październiku 1945 roku na posiedzeniu Sekretariatu KC PPR postanowiono, że dzień 11 listopada będzie zwykłym dniem pracy²⁹. Mimo że nadal obowiązywała ustawa z 1937 roku, organ wewnętrzny partii komunistycznej złamał część jej postanowień. Ustalono także dopuszczalne formy obchodu rocznicy³⁰. Departament Propagandy Krajowej MIP włączył rocznicę do tak zwanych akcji masowych³¹. Kierownictwo PPR liczyło, że pozostawienie jej w kalendarzu politycznym zostanie odczytane przez społeczeństwo jako kultywowanie tradycji. Miano na uwadze zwłaszcza wybory do Sejmu Ustawodawczego i „nie chciano wytwarzać dodatkowych frustracji w społeczeństwie”³².

²² AAN, KC PPR, ZG P-W WP, sygn. 295/VII/169: Wytyczne pracy prop. nr 10, s. 98–101.

²³ AAN, KC PPR, Wydż. Prop., sygn. 295/X/3: Oprac. za okres od IX do X 1944 r., s. 2; AAN, KC PPR, ZG P-W WP, sygn. 295/VII/164: Wyjątek raportu z-cy komendanta RKU w Nisku, z dn. 29 XI 1944 r., s. 75.

²⁴ AAN, KC PPR, Sekretariat, Koresp. z PKWN, sygn. 295/VII/261: Pisma i listy z lat 1944–1945, s. 10.

²⁵ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Informacji i Propagandy (dalej: MIP), Dep. Prop. Kraj., sygn. 828: Plakaty, gazetki, bp.

²⁶ AAN, KC PPR, Wydż. Prop., sygn. 295/X/80: Opracowania (dalej: Oprac.) 1944 r., s. 19–20; AAN, MIP, Dep. Prop. Kraj., sygn. 828: Plakaty, gazetki, bp.

²⁷ *Ibidem*, s. 1.

²⁸ AAN, KC PPR, ZG P-W WP, sygn. 295/VII/164: Spraw. Komendantury Pragi, s. 126, s. 3; AAN, MIP, Polecenia ministra, sygn. 27: Szyfrogram Departamentu Propagandy Krajowej MIP z dn. 31 X 1946 r., s. 27; AAN, MIP, Polecenia ministra, sygn. 27: Szyfrogram z dn. 31 X 1946 r., b.p.; MIP, WUiP w Poznaniu, sygn. 47, Okólnik nr 145/46, s. 92.

²⁹ AAN, MIP, Dep. Prop. Kraj., sygn. 828: Plakaty wyborcze, gazetki dotyczące walki „z reakcyjnym podziemiem”, rocznicy 11 XI, z lat 1945–1947, bp.

³⁰ AAN, KC PPR, Sekr. KC PPR, sygn. 295/VII/1: Protokół pos. Sekr. z dn. 24 IV 1945 r, bp, protokół z dn. 18 X 1945, s. 111, protokół z dn. 7 IX 1948 r., bp.

³¹ AAN, KC PPR, Wydż. Prop., sygn. 295/X/66: Protokół z pos. Sekr. KC z dn. 16 X 1945 r., s. 3.

³² AAN, MIP, WUiP w Poznaniu, Okólniki, t. 2, sygn. 47: Okólnik nr 146/46 z dn. 31 X 1946 r., s. 94.

W 1946 roku za sprawą komunistycznego kierownictwa święto niepodległości uległo dalszej degradacji³³. Nie zostało zakwalifikowane nawet do akcji masowych³⁴. 11 listopada celebrowano już jako rocznicę wojskową „ludowego” Wojska Polskiego. Obchody przybrały postać epizodycznej, jednorazowej akcji.

Obchody posłużyły do prezentacji komunistycznej wersji historii Polski, deprecjacji przeciwników politycznych PPR. W emitowanych komunikatach propagandowych próbowano przedstawić PPR jako spadkobierczynię i kontynuatorkę ruchów niepodległościowych i demokratycznych. Podkreślano podobieństwo dwóch sytuacji: usunięcia przez Piłsudskiego w 1918 roku garnizonów niemieckich i wyzwolenia w latach 1944–1945 przez Armię Czerwoną i WP ziem polskich³⁵.

22 lipca 1945 roku KRN uchwaliła ustawę ustanawiającą dzień 22 lipca (zwany Narodowym Świętem Odrodzenia Polski) świętem narodowym i wolnym od pracy³⁶. Jednocześnie KRN zniosła ustawę z 1937 roku i tym samym zlikwidowała święto niepodległości 11 listopada. Kulturowanie rocznicy ogłoszenia Manifestu PKWN w Chełmie 22 lipca 1944 roku miało legitymować nowy ład polityczny i podkreślić znaczenie udziału „ludowego” Wojska Polskiego w wyzwoleniu kraju spod niemieckiej okupacji. Odtąd wszelkie formy aranżowania obchodów 11 listopada były zwalczane przez policję polityczną i traktowane jako nielegalne. Cenzura eliminowała z przestrzeni publicznej, medialnej oraz z podręczników szkolnych teksty dotyczące wydarzeń z 1918 roku. Wszelkie inscenizacje, wspomnienia rocznicy 11 listopada zyskały do 1989 roku charakter opozycyjny³⁷. Na straży upowszechniania publicznie określonego obrazu władzy, którego zadaniem było wzmocnienie autorytetu władzy, by zapewnić funkcjonowanie totalitarnego systemu, stał Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. Po wyborach do Sejmu Ustawodawczego ewentualne protesty i niezadowolenie społeczne w optyce władz komunistycznych straciły na znaczeniu³⁸. Zniesienie święta 11 listopada uzasadniano w dyskursie publicznym „bezasadnością istnienia dwóch takich samych świąt”³⁹. Podkreślano także „przeładowany zbyt wieloma rocznicami kalendarz polityczny”, który „miał rodzić złe skutki gospodarcze ze względu na odrywanie ludzi od pracy”⁴⁰. W nowym kalendarzu politycznym zabrakło miejsca na uroczystości związane z odbudową państwa w 1918 roku. Ostatecznie po wyborach w 1947 roku wycofano z kalendarzy

³³ AAN, MIP, WUiP w Poznaniu, Okólniki, t. 2, sygn. 47: Okólnik z dn. 31 X 1946 r., nr 145/46, s. 92.

³⁴ AAN, MIP, Dep. Prop. Kraj., sygn. 161: Spraw. Dep. Prop. Kraj., za okres od 1 I do 30 XII 1946 r., s. 110–111.

³⁵ AAN, KC PPR, ZG P-W WP, sygn. 295/VII/169: Wytyczne pracy prop. nr 10, s. 98–101; MIP, Dep. Prop. Kraj., sygn. 828: Plakaty, gazetki..., b.p.

³⁶ Dz.U. z 1945 r. Nr 32, poz. 194.

³⁷ AMSW, WUBP w Krakowie, sygn. 71/4a: Pismo WUPB w Krakowie do Wydź. V MBP, z dn. 28 IV 1948 r., s. 24.

³⁸ A. Albert, *op. cit.*, s. 47; K. Żygulski, *Święto i kultura. Święta dawne i nowe. Rozważania socjologa*, Warszawa 1987, s. 55, 67, 74.

³⁹ AAN, KC PPR, ZG P-W WP, sygn. 295/VII/169: Wytyczne pracy prop. nr 10 w sprawie obchodu Święta Niepodległości 11 Listopada, z dn. 5 XI 1944 r., s. 98–101.

⁴⁰ W państwach Europy Zachodniej zlikwidowano obchody świąt religijnych w dniach pracy, zaczęto przenosić je na niedzielę.

publicznych i oficjalnych wzmianki o święcie 11 listopada⁴¹. Podejmowane przez organizacje lub pojedyncze osoby próby przypomnienia rocznicy były udaremniane przez organy UB⁴². Władze zaczęły propagować święto 22 lipca, które miało przejąć funkcje polityczne i rangę listopadowej rocznicy.

W latach 1944–1946 obchody święta 11 listopada były narzędziem propagandy i walki politycznej. Instrumentalnie i taktycznie wykorzystano je do realizacji doraźnych celów PPR⁴³. Komuniści nie chcieli obchodzić święta odwołującego się do innych tradycji i realiów politycznych. Wprowadzenie święta 22 lipca pozwalało na podkreślenie momentu odzyskania bytu państwowego w 1944 roku przez obóz komunistyczny.

W okresie Polski Ludowej nielegalne obchody rocznicy 11 listopada organizowane były przez środowiska niepodległościowe, piłsudczykowskie. Odbýwały się głównie w świątyniach⁴⁴. Organizatorzy i uczestnicy tych uroczystości często byli represjonowani przez ówczesne władze państwowe. Dopiero po upadku stalinizmu w Polsce zaczęto nieśmiało wspominać o 11 listopada. Nie było oczywiście mowy o jakichkolwiek oficjalnych obchodach. W latach sześćdziesiątych XX wieku propaganda komunistyczna wykorzystwała bliskość rocznicy rewolucji październikowej (7 listopada) i rocznicy 11 listopada. Dowodzono, że dojście bolszewików do władzy w Rosji otworzyło drogę do odbudowy państwa polskiego. W okrągłą, pięćdziesiątą rocznicę odzyskania niepodległości nieco zmieniono strategię komunikacyjną i propagandową. W rocznicę powstania Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej z socjalistą Ignacym Daszyńskim na czele 7 listopada 1968 roku zorganizowano w Lublinie akademię, w czasie której Józef Cyrankiewicz, ówczesny premier, dowodził, że wyzwolenie narodowe to zasługa „ludowych mas”.

Powstanie w latach siedemdziesiątych XX wieku ruchów dysydenckich, opozycyjnych, w tym ROPCiO⁴⁵, KOR, mających związek z programem patriotycznym, przyniosło wzrost aktywności w postaci celebrowania 11 listopada. Po wybraniu Karola Wojtyły na papieża coraz więcej ludzi zaczęło brać udział w zakazanych obchodach Święta Niepodległości. Władze państwowe, poczynając od 1979 roku, kontynuowały stosowanie represji za udział w nielegalnych zgromadzeniach⁴⁶. Opozycyjne obchody poza wątkami patriotycznymi zawierały też akcenty antyradzieckie i antykomunistyczne. Organizowano je przede wszystkim w dużych miastach (Warszawie, Gdańsku, Krakowie, Łodzi, Rzeszowie, Wrocławiu, Szczecinie, Białymstoku). Miejscem świętowania były w kościo-

⁴¹ AAN, MIP, WUiP w Poznaniu, Okólniki, t. 2, sygn. 47: Okólnik nr 145/46, s. 92.

⁴² AAN, KC PZPR, ZG PZZ, sygn. 237/VIII/71: Ramowy program Polskiego Związku Zachodniego (dalej: PZZ), s. 3–4.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *O podziałach, etosie i przyszłości*, „Biuletyn Informacyjny Stowarzyszenia Sieć Solidarności” 2015, nr 3 (18).

⁴⁵ Więcej w: M. Lewandowski, M. Gawlikowski, *Prześladowani, wyszydzani, zapomniani... Niepokonani*, t. 1. ROPCiO i KPN w Krakowie 1977–1981, Kraków 2009.

⁴⁶ Na przykład w 1979 roku nielegalne obchody 11 listopada zorganizowano w czterech miastach, a uczestniczyło w nich około 3 tys. osób. W 1980 roku obchody zorganizowano w trzynastu województwach i wzięło w nich udział około 40 tys. osób.

ły. Podczas uroczystych mszy świętych śpiewano pieśni patriotyczne (hymn narodowy, *Boże coś Polskę*, *Warszawiankę*), odczytywano apel poległych. Uroczystości wzbogacały spotkania historyczne odwołujące się do działalności Piłsudskiego oraz Legionów Polskich. W oficjalnej nomenklaturze obchody określano mianem „niepokojów społecznych”, w których paradoksalnie dostrzeżono potencjał polityczny. Państwowe instytucje kulturalne, edukacyjne, naukowe otrzymały zgodę na zorganizowanie sesji naukowych, wystaw w muzeach historycznych i seminariów „działaczy młodzieżowych i aktywu kulturalnego” tematycznie nawiązujących do rocznicy listopadowej (7 listopada 1918 roku). Przedmiotem rozpraw był rząd Daszyńskiego i chłopska Republika Tarnobrzeska. Zgodnie z wytycznymi kierownictwa PZPR miały one symbolizować początki bytu niepodległego Polski, wywalczonego po latach zaborów. Delegacje władz centralnych, złożone z mniej ważnych politycznie działaczy komunistycznych, składały wieńce pod Grobem Nieznanego Żołnierza. Medialnie wspomniane w przestrzeni publicznej formy aktywności miały potwierdzać przywiązanie władz komunistycznych do polskich — również przedwojennych — tradycji wolnościowych i demokratycznych. Podejmowane inicjatywy miały wzmocnić w opinii społecznej nadwątlony wizerunek władz państwowych.

W latach 1980–1981 za sprawą działalności związku zawodowego „Solidarność” półlegalnie, ale publicznie przywrócono Świętu Niepodległości miejsce w świadomości społecznej. Pierwszy raz od wielu lat rocznicę odzyskania niepodległości obchodzono półoficjalnie. W uroczystościach zorganizowanych w miastach wojewódzkich udział wzięło około stu tysięcy ludzi. Sukces zachęcił opozycję do powtarzania uroczystości rocznicowych w kolejnych latach. Przed Grobem Nieznanego Żołnierza w Warszawie płomienne przemówienia wygłaszali między innymi B. Komorowski, A. Czuma, W. Ziemiński i J. Janowski. Wkrótce postawiono im zarzuty. Sąd skazał Komorowskiego i Janowskiego na miesiąc więzienia⁴⁷. Środowiska opozycyjne w kolejnych latach organizowały własne obchody, którym towarzyszyły kordony ZOMO i nawoływanie do rozejścia się⁴⁸. Do 1988 roku za udział w manifestacjach niepodległościowych można było trafić do więzienia, a interwencje SB lub ZOMO mogły się skończyć tragicznie dla uczestników.

W latach osiemdziesiątych XX wieku przedstawiciele władz komunistycznych nadal kontynuowali honorowanie rocznicy 11 listopada. W 1981 roku kwiaty na Grobie Nieznanego Żołnierza w Warszawie złożył przewodniczący Rady Państwa Henryk Jabłoński. Rok później, już w stanie wojennym, komuniści wykorzystali rocznicę do wypromowania powstającego właśnie Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego — fasadowej organizacji wspierającej reżim Wojciecha Jaruzelskiego. Lider PRON Jan Dobraczyński, podobnie jak Kazimierz Barcikowski z Biura Politycznego KC PZPR i przedstawiciele tak zwanych stronnictw sojuszniczych, złożyli 11 listopada wieńce na Grobie Nieznanego Żołnierza. Po stanie wojennym w 1982 roku uroczystości państwowe zaczęto celebrować w świeżo odbudowanym Zamku Królewskim z udziałem władz państwowych

⁴⁷ G. Waligóra, *ROPCiO. Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela 1977–1981*, Warszawa 2006.

⁴⁸ https://menway.interia.pl/historia/news-11-listopada-w-prl-czyli-lapanki-i-palowanie,nId,1054965#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox (dostęp: 24.11.2017).

i kompanii reprezentacyjnej WP. Na wieży zegarowej Zamku uroczystość podnoszono flagę państwową.

Siedemdziesiąta rocznica odzyskania niepodległości stała się dla kierownictwa PZPR okazją do wykorzystania jej propagandowo i politycznie. Uroczystościom towarzyszyły zwiększone akcje propagandowe, których zadaniem było zawłaszczenie Piłsudskiego jako działacza socjalistycznego i rewolucyjnego⁴⁹. Kierownictwo partyjne nie ograniczyło się do złożenia kwiatów na Grobie Nieznanego Żołnierza. Na fasadzie „Domu Partii” powieszono hasło „1918–1988: zawsze Polska”. Wyświetlano je także na tak zwanym ozdobniku (grafice nad prezenterem) w „Dzienniku Telewizyjnym”. Można było również usłyszeć graną przez orkiestrę wojskową dawno nieemitowaną *Pierwszą Brygadę*⁵⁰. Później, w trakcie obrad Okrągłego Stołu, Aleksandra Jakubowska zapewniła, że „11 listopada obchodzić będziemy jako Narodowe Święto Niepodległości”. Święto Niepodległości zostało przywrócone przez Sejm PRL IX kadencji ustawą z 15 lutego 1989 roku pod nieco zmienioną nazwą „Narodowe Święto Niepodległości”. Sejm III RP podjął 11 listopada 1997 uchwałę głoszącą między innymi: „Ta uroczysta rocznica skłania także do refleksji nad półwieczem, w którym wolnościowe i demokratyczne aspiracje Polaków były dławione przez hitlerowskich i sowieckich okupantów, a następnie — obcą naszej tradycji — podporządkowaną Związkowi Radzieckiemu komunistyczną władzę”⁵¹. Odtąd Święto Niepodległości można było organizować bez obaw o to, że zostanie się pobitym przez funkcjonariuszy ZOMO. Sejm 6 kwietnia 1990 roku uchwalił ustawę znoszącą święto 22 lipca⁵².

Formy obchodów Święta Niepodległości w III RP

W III RP Święto Niepodległości — 11 listopada — zyskało ponownie status święta oficjalnego o charakterze święta państwowego i ustawowo dnia wolnego od pracy. Najważniejsze obchody zaczęto aranżować na placu Piłsudskiego w Warszawie przed Grobem Nieznanego Żołnierza. Początkowo ekipy rządzące organizowały obchody Święta Niepodległości w sposób mało atrakcyjny dla społeczeństwa. Miały one charakter formalny, obejmowały defilady, przemówienia polityków i składanie wieńców przed Grobem Nieznanego Żołnierza. W XXI wieku środowiska narodowe, początkowo Młodzież Wszechpolska i Obóz Narodowo-Radykalny, w pewnym sensie zawłaszczyły propagandowo obchody Święta Niepodległości. Za interesujące można uznać to, że przedwojenna endecja

⁴⁹ M.F. Rakowski w pamiętnikach zwrócił uwagę na gwałtowną zmianę w traktowaniu Piłsudskiego: „Wahadło wychyliło się w drugą stronę. Przez wiele lat przedstawialiśmy Piłsudskiego jako czarną owcę, a teraz wychodzi na anioła. Zadzwońm do Królikowskiego i powiedziałem, żeby się opamiętali” — *idem, Dzienniki polityczne 1987–1990*, Warszawa 2005.

⁵⁰ W 1988 roku NBP wyemitował w nakładzie 1 miliona monetę z Józefem Piłsudskim o nominale 50.000, http://coinz.eu/pol/3_plz/90_zlotych_50000...olish_coins.php; Poczta Polska wydała serię znaczków „70 rocznica odzyskania niepodległości Polski 1918–1988” (w serii znaczek z J. Marchlewskim), <http://filatelistyka.poczta-polska.pl/skle...,14699,18,18,38>.

⁵¹ Dz.U. z 1989 r. Nr 6, poz. 34.

⁵² Dz.U. z 1990 r. Nr 28, poz. 159.

w zasadzie nie miała żadnej listopadowej daty, którą uznawała za symbol odzyskania niepodległości. Obecnie środowiska narodowe obchodzą dawne „piłsudczykowski” święto. Od 2012 roku marsze niepodległości organizowane są w Warszawie od Ronda im. Romana Dmowskiego. W 2014 roku, w 150. rocznicę urodzin Romana Dmowskiego, marsz niepodległości stał się rodzajem oddania hołdu przywódcy endecji.

Rokrocznie marsze niepodległości są organizowane pod różnymi hasłami, które w pewien sposób nawiązują do sytuacji w kraju, w Europie, kondycji poszczególnych grup społecznych. Na przykład w 2012 roku było to hasło „Odzyskajmy Polskę”, w 2013 roku — „Idzie nowe pokolenie”, w 2014 roku — „Armia Patriotów”, w 2015 roku — „Polska dla Polaków, Polacy dla Polski”. W 2016 roku marszowi nadano hasło „Polska bastionem Europy”, w 2017 roku — „My chcemy Boga”. Marsz w rocznicowym 2018 roku został wpisany w 100-lecie odzyskania przez Polskę niepodległości. Od 2011 roku Stowarzyszenie Marszu Niepodległości zaczęło organizować pod hasłami narodowymi, nacjonalistycznymi i patriotycznymi marsze niepodległości. Zaczęły się one przeradzać w duże, coraz bardziej liczne (wielotysięczne) manifestacje. Udział w nich biorą nie tylko środowiska nacjonalistyczne, lecz także różne organizacje prawicowe i środowiska kibicowskie. Zgodnie z deklaracjami organizatorów marsze mają utrwalać i demonstrować przywiązanie do polskiej tradycji i patriotyzmu. Niekiedy wspomniane formy obchodów zaczynają przybierać postać sprzeczną z przypisanym świętu porządkiem prawnym, ideologicznym i aksjologicznym (niektórzy z uczestników marszów posługują się zakazanymi w Polsce symbolami, to jest tradycyjną Falangą⁵³, krzyżem celtyckim⁵⁴). Reakcją na marsze narodowców stały się organizowane przez środowiska lewicowe, liberalne, anarchistyczne kontrmanifestacje (Kolorowa Niepodległa, Porozumienie 11 Listopada). Od kilku lat obchodom 11 listopada towarzyszą różnego rodzaju próby zablokowania marszu, a także zamieszki i prowokacje kierowane przez zwykłych chuliganów pod adresem zarówno uczestników marszu, antymarszu, jak i sił porządkowych. Od 2017 roku decyzją wojewody mazowieckiego Marsz Niepodległości został zarejestrowany jako zgromadzenie o charakterze cyklicznym na okres czterech lat.

Współcześnie uroczystości Święta Niepodległości obfitują w różnorodne formy obchodów — Bieg Niepodległości, Koncert Niepodległości, Marsz Patriotów, Radosna Parada Niepodległości we Wrocławiu, Parada Niepodległości w Gdańsku. Nadal świętu towarzyszą uroczystości religijne, defilady wojskowe, przemówienia polityków, apele żołnierskie i harcerskie, pod pomnikami bohaterów narodowych składane są kwiaty i palone znicze na grobach żołnierzy. Gmachy państwowe, domy oraz ulice dekorowane są polskimi flagami. Dzień ten staje się dla wielu osób lekcją patriotyzmu.

⁵³ S. Rudnicki, *Obóz narodowo-radykalny. Geneza i działalność*, otowrzkiszazke.pl/magnes/ksiazki/oboz_narodowo_radykalny/oboz_narodowo_radykalny.pdf (dostęp: 25.02.2019).

⁵⁴ Krzyż celtycki można bardzo różnie interpretować. Może oznaczać symbol oporu. Stylizowany krzyż celtycki to symbol tak zwanej białej supremacji, nazistów, ruchów rasistowskich, neonazistów. W Niemczech jest prawnie zakazany. Niektórzy uznają, że ma wydźwięk antypolski i antykatolicki. W Polsce jest symbolem legalnym, pod warunkiem że nie jest łączony z kulturą faszystowską — więcej w: *Obecność krzyża w przestrzeni publicznej, Doświadczenia niektórych państw europejskich*, red. P. Stanisław, M. Zawilak, M. Ordon, Lublin 2016, s. 143–179.

Podsumowanie

Święto Niepodległości w ciągu prawie stu lat miało różny status prawny i polityczny — od uroczystości lokalnych środowisk wojskowych, politycznych, poprzez ogólnopolskie rocznice historyczne, uroczystości szkolne, aż po ustanowienie święta państwowego w 1937 roku. W okresie wojny i okupacji święto otrzymało status uroczystości nielegalnej w świetle prawa niemieckiego. W Polsce Ludowej Święto Niepodległości przeszło przemianę — od święta państwowego w 1944 roku, poprzez rocznicę historyczną, uroczystości zakazane, do uroczystości półoficjalnych w latach osiemdziesiątych aż po 1989 rok, w którym sejm uchwalił ustawę przywracającą rocznicy 11 listopada status święta państwowego i dnia wolnego od pracy.

W XXI wieku Święto Niepodległości, będące ogólnopolskim świętem państwowym, jest dodatkowo wykorzystywane i zawłaszczane przez różne siły polityczne i organizacje społeczne. Główna forma obchodów, jaką jest marsz niepodległości, poza utrwalaniem polskich i ogólnoludzkich wartości patriotycznych staje się miejscem upubliczniania różnorodnych haseł i wartości, a także antywartości. Z pewnością celebrowanie listopadowej rocznicy zyskało na dynamice, wzrosło społeczne i polityczne zainteresowanie świętem ze strony różnorodnych opcji politycznych. Można powiedzieć, że w porównaniu do sposobów fetowania 11 listopada w latach dziewięćdziesiątych XX wieku święto zyskało zarówno w warstwie obrzędowej, jak i symbolicznej, ale przede wszystkim utrzymało się w mentalności Polaków i wrosło w przestrzeń publiczną. Stało się „żywym” świętem ogólnospołecznym, dalekim od formalnych galówek. Sposoby świętowania oraz formy obchodów są również przedmiotem licznych dyskusji naukowych i publicystycznych w mediach tradycyjnych i społecznościowych w Polsce i Europie. Międzynarodowe zainteresowanie marszem jest podyktowane niekiedy propagowaniem haseł antydemokratycznych, a także sytuacją polityczną w Polsce i UE (na przykład zbliżającymi się wyborami w 2019 roku). Różne siły polityczne próbują, czasami w spektakularny sposób, wykorzystać święto do celów politycznych, zaistnienia medialnego, walki z przeciwnikami politycznymi. Kierownictwo polityczne władz komunistycznych w latach 1944–1952 wykorzystywało obchody do realizacji doraźnych celów politycznych. Trudność w odkryciu funkcji uroczystości polega na niejawnym procesie podejmowania decyzji, zwłaszcza związanych z ukrytymi celami politycznymi, znanymi jedynie wąskiej grupie przywódców. Deklarowanym zamierzeniem nie zawsze odpowiadały cele intencjonalne⁵⁵.

Święto 11 listopada stało się kanałem informacyjnym, propagandowym, płaszczyzną ścierania się interesów poszczególnych ugrupowań, forum demonstracji poglądów i koncepcji politycznych. Świadczyło o tym zarówno kopiowanie kalendarza obchodów z okresu międzywojennego, jak i wierne adaptowanie dawnych obrzędów, a przy tym odwoływanie się do wartości zakorzenionych w tradycji narodowej w nowych uroczystościach.

⁵⁵ F. Ryszka, *Nauka o polityce i nauka historii*, [w:] *idem, Nauka o polityce. Rozważania metodologiczne*, Warszawa 1984, s. 309–314.

Bibliografia

Źródła

Dokumenty archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN). Zespoły: PKWN: Resort Informacji i Propagandy. Zespół Ministerstwa Informacji i Propagandy.
 Byłe Centralne Archiwum KC PZPR: Zespół KC PPR. Zespół CKW PPS. Zespół KC PZPR. Zespół Wojska Polskiego. Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy.
 Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Zespoły: Byłe Archiwum KW PZPR we Wrocławiu. Zespół KW PPR. Zespół WK PPS.
 Archiwum Ministerstwa Obrony Narodowej: Sztab Generalny WP. Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy.
 Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych: Gabinet Ministra. Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych: Komenda Główna MO. Zarząd Polityczno-Wychowawczy KG MO.
 Archiwum Komendy Wojewódzkiej Policji we Wrocławiu.
 Archiwum Komendy Wojewódzkiej MO we Wrocławiu. KW MO we Wrocławiu.
 Zespół b. Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego we Wrocławiu. WUBP we Wrocławiu.

Akty prawne

Ustawa z dnia 22 lipca 1945 roku o ustanowieniu Narodowego Święta Odrodzenia Polski, Dz.U. z 1945 r. Nr 32, poz. 194.
 Ustawa z dnia 15 lutego 1989 roku o ustanowieniu Narodowego Święta Niepodległości, Dz.U. z 1989 r. Nr 6, poz. 34.
 Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o zniesieniu 22 lipca jako Narodowego Święta Odrodzenia Polski, Dz.U. z 1990 r. Nr 28, poz. 159.

Literatura

Albert A., *Najnowsza historia Polski*, Warszawa 1989.
Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956, oprac. A. Paczkowski, „Dokumenty do dziejów PRL”, z. 4, Warszawa 1994.
 Arendt H., *Źródła totalitaryzmu*, Warszawa 1984.
 Arnaudev M., *Studii wrchu blgarskite obredi i legendi*, Sofija 1972.
 Białoruski M., *Rytuał pochodu 1 majowego w Polsce 1949–1981*, „Państwo i Kultura Polityczna”, Warszawa 1988, t. 3, s. 184–199.
 Bell D., *Essays 1960–1980*, [w:] *idem, Sociological Journeys*, London 1980.
 Doktor T., *Ruchy kultowe: psychologiczna charakterystyka uczestników*, Kraków 1991.
 Edelman M., *The Symbolic Uses of Politics*, Urbana 1964.
 Ellul J., *Les nouveaux possédés*, Paris 1973.
Encyklopedia powszechna Ultima Thule, red. S. Michalski, Warszawa 1938.
 Filipowicz S., *Mit i spektakl władzy*, Warszawa 1988.
 García Pelayo M., *Mitos y símbolos políticos*, Madrid 1964.
 Girard R., *Sacrum i przemoc*, przeł. M. Plecińska, cz.1, Poznań 1993; cz. 2, Warszawa 1994.
 Haider F., *Tiroler Volksbrauch im Jahreslauf*, Innsbruck 1968.

- Kersten K., *Narodziny systemu władzy. Polska 1943–1948*, Poznań 1990.
- Lasswell H.D., Kaplan A., *Power and Society. A Framework for Political Inquiry*, New Haven 1950.
- Lewandowski M., Gawlikowski M., *Prześladowani, wyszydzani, zapomniani... Niepokonani*, t. 1. ROPCiO i KPN w Krakowie 1977–1981, Kraków 2009.
- Machiavelli N., *Księżę*, przeł. W. Rzymowski, oprac. K. Grzybowski, Wrocław 1980.
- Obecność krzyża w przestrzeni publicznej. Doświadczenia niektórych państw europejskich*, red. P. Stanisławski, M. Zawisła, M. Ordon, Lublin 2016.
- O podziałach, etosie i przyszłości*, „Biuletyn Informacyjny Stowarzyszenia Sieć Solidarności”, Kraków 2015, nr 3 (18).
- Pełka L.J., *Rytuały, obrzędy, święta*, Warszawa 1989.
- Rakowski M.F., *Dzienniki polityczne 1987–1990*, Warszawa 2005.
- Rogowska B.I., *Funkcje polityczne świąt państwowych i religijnych w Polsce Ludowej*, Wrocław 2018.
- Ryszka F., *Nauka o polityce. Rozważania metodologiczne*, Warszawa 1984.
- S. Orgelbranda *Encyklopedia powszechna*, t. XIV, Warszawa 1903.
- Schneeweis E., *Feste und Volksbrauche der Sorben*, Berlin 1953.
- Sułkowski B., *Zabawa*, [hasło w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, red. A. Kłosowska, Wrocław 1991.
- Szarota T., *Okupowanej Warszawy dzień powszedni. Studium historyczne*, Warszawa 2010.
- Tymowski M., Kieniewicz J., Holzer J., *Historia Polski*, Paryż 1986.
- Vico G., *Nauka nowa*, przeł. J. Jakubowicz, Warszawa 1966.
- Waligóra G., ROPCiO. *Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela 1977–1981*, Warszawa 2006.
- Wróbel S., *Funkcjonalistyczne koncepcje dynamiki politycznej. Proces i zmiana polityczna*, Katowice 1992.
- Zawistowicz-Adamska K., *Wprowadzenie*, [w:] B. Kopczyńska-Jaworska et al., *Etnografia Polska. Przemiany kultury ludowej*, t. 2, Wrocław 1976.
- Żygulski K., *Święto i kultura. Święta dawne i nowe. Rozważania socjologa*, Warszawa 1987.

Źródła internetowe

- 80 lat temu odbyły się pierwsze obchody Święta Niepodległości, <https://dzieje.pl/11-listopada-1937-odbyly-sie-pierwsze-panstwowe-obchody-swiet-niepodleglosci> (dostęp: 24.11.2017).
- Dlaczego akurat 11 listopada? Gorący spór o Święto Niepodległości w II RP, <https://polskatimes.pl/Aktualnosci/15-lis-2015-dlaczego-akurat-11-listopada-goracy-spor-o-swieto-niepodleglosci-w-ii-rp> (dostęp: 11.11.2018).
- Dobroński A., *Obchody Święta Niepodległości w II Rzeczypospolitej*, <https://nowahistoria.interia.pl/aktualnosci/news-pierwsze-obchody-swiet-niepodleglosci,nld,24> (dostęp: 24.11.2017).
- https://menway.interia.pl/historia/news-11-listopada-w-prl-czyli-lapanki-i-palowanie,nId,1054965#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox (dostęp: 24.11.2017).
- <http://filatelistyka.poczta-polska.pl/skle...,14699,18,18,38> (dostęp: 24.11.2017).
- http://coinz.eu/pol/3_plz/90_zlotych_50000...olish_coins.php (dostęp: 24.11.2017).
- https://menway.interia.pl/historia/news-11-listopada-w-prl-czyli-lapanki-i-palowanie,nId,1054965#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox (dostęp: 24.11.2017).
- otworzksiazke.pl/magnes/ksiazki/oboz_narodowo_radykalny/oboz_narodowo_radykalny.pdf (dostęp: 25.02.2019).
- Pierwsze obchody Święta Niepodległości w II Rzeczypospolitej*, <https://nowahistoria.interia.pl/aktualnosci/news-pierwsze-obchody-swiet-niepodleglosci,nld> (dostęp: 24.11.2017).
- Rudnicki Sz., *Obóz narodowo-radykalny. Geneza i działalność*, otworzksiazke.pl/magnes/ksiazki/oboz_narodowo_radykalny/oboz_narodowo_radykalny.pdf (dostęp: 25.02.2019).
- Żaryn J., *Od początku niepodległości II RO 11 listopada był ważną datą*, <https://dzieje.pl/wideo/prof-j-zaryn-od-poczatku-niepodleglosci> (dostęp: 11.11.2018).

Position of the Polish Workers' Party on the celebration of Independence Day

Keywords: celebration of the Independence Day, Polish political holidays, military ceremonies, political significance of holiday

Summary

The history of the anniversary celebrations on 11 November reflects the complicated traditions of the nation and the Polish state. For years the celebrations were accompanied by numerous changes in the ideological, legal, political and ritual layer. Individual political and social formations as well as subsequent generations of Polish citizens celebrated the anniversary of regaining independence by assigning to it different ideological, political and axiological values. Over the course of a hundred years, it has gained a different legal and political status. From the celebration of local military circles, then political, through national anniversaries, school ceremonies to the establishment of a public holiday.

In the 21st century, the holiday is additionally used by various political forces. The main form of the celebration is the Independence March. During the march Polish patriotic and human values are presented. But it also becomes the grounds for publicizing various values and anti-values. International interest in the march is dictated by the propagation of sometimes anti-democratic slogans and the political situation in Poland and the EU. Various political forces sometimes try to use the Independence Day in a spectacular way for political purposes, for media coverage, for election fights with political opponents.